

Egy művelődéspártoló polgári kör a XVII. század elején

Szenci Molnár Albert *Postilla Scultetica* című művét „Az Nagy Szombati ecclesianac, hiv keresztyenec gyülekezetinec: es ennek Isten után, főfő Patro-nusinac, Gondviselőinec: Az nemes és tiszteletes férfiaknac, mező Szegedi Gasparnac, Lublai Krausz Janosnac, Debreceni Bédi Istvannac, Kőrösi Böldre Mihálynac . . .” ajánlja.¹ Az előszóban részletesen meg is indokolja ajánlását:

„Ez fordításban valo munkámat pedig, hogy az kegyelmetec beczületes gyülekezetinec dedicallam és az Kegyelmetec tizteletes neve alatt boczassamki, azt kívánnya elsőbenis ti Kegyelmeteknek az Isten ígéjéhez buzgo szereteti, és annac terjesztésére valo jo gond-viselése, a melly Kteket arra indította, hogy ez könyvnecc kinyomtatattására nékem ked-ves segedelmet küldenétec: az melly segedelemből, az mit gonosz példájokkal elcziptenec az Kegtec Ecclesiajánac némelley lágymeleg tagai, azokat gerjeszsze fel az Isten szent lelkének tüzével, hogy azt másképpen térítséc meg az Christus szűkölködő tagainac: másodic oka dedikálásomnac az Kegyelmetec gyülekezetéhez valo hiv szeretetem: az melly gyülekezetben eleitől fogva mindenkor voltanac az elő Istennek választott hivei, az kic nem szégyenlettéc, ez világ dühössege ellenis az Christust megvallani, és az ő keresztét felvenni.”²

Arra mutat ez az ajánlás, hogy a nagyszombati polgárok egy csoportja hajlandó volt egy könyv kiadására áldozni, és ami fontosabb ennél, ez a hajlandósága *tudatos* volt, hiszen akadtak a városban olyanok, akik „gonosz példájokkal elcziptenec” adományukból, sőt a nagyszombati eklézsia „választott hiveinek” néha „ez világ dühössege ellen is” meg kellett állni.

Köztudott, hogy a XVI., XVII. században városi, mezővárosi polgárságunk jelentős szerepet játszott művelődési életünk támogatásában. Ez abban az időben a könyvkiadás finanszírozását, a hazai nyomdák fenntartását, az egyház és az iskolázás támogatását és a peregrinációra induló diákok ösztöndíjainak a biztosítását jelentette. Szenci ajánlásának szövege arra nyújt reményt, hogy egy — több-kevesebb ideig, de rendszeresen és tudatosan működő — polgári kultúrapártoló-támogató csoport konkrét tevékenységét foghatjuk meg itt, méghozzá a század legelejéről. Érdeemes tehát megkísérelni, hogy bemutassuk, miből állt e csoport tevékenysége. Vizsgálódásunk folytatásához számos konkrét támpontot ad a *Postilla Scultetica* ajánlásának további szövege:

¹ *Postilla Scultetica*, az egész esztendő által való vasárnapokra és fő innepekre rendeltetett evangéliumi textusoknak magyarázatja . . . kibocsáttatott Scultetus Abraham által; . . . melyet németből magyar nyelvre fordított Szecezi Molnár Albert. Oppenheimium 1617. Az ajánlást a következő műből idézzük: *Régi Magyar Költők Tára XVII. század 6. Szenci Molnár Albert Költői Művei*. Sajtó alá rendezte: STOLL Béla. Budapest 1971, Akadémiai Kiadó, 484. l. (A továbbiakban: *RMKT XVII/6*.)

² *RMKT XVII/6* 486—487. l.

„Ez Kegyelmetec városába valo hiv Keresztyénece között, *diczeretes hírrel névvel, igazán fenlött az bodogult Asztalos Andras*, az ki melly kegyes és bőven adakozo Patronusa vólt legyen az anya szent Egyháznac és annac épületire idegen országban tanulóknac tudgyác midenec Magyarországnac, és itt Német országban meg értettec soc tudos emberek. Az Visoli Magyar Bibliatis ő Kegyelme küldte fel kérésemre, és gyakorta szép ajandékival örvendeztetött engemetis ez Istennece kedves embere: Kinec tiszteletes három vejüis, *Ványai Illyés, Patái János és Paxi Janos* nagy hivséggel szeretettel gazdalkottanac nékem, és az enyimeknec Nagy Szombatban létünkben, kiért tisztességes emlékezettel és szolgálattal tartozom ő Kmeknec. Ez bodog emlekezetü Asztalos Andras mellett, Beczületes Szegedi Uram, az kegyelmed attya, az bodogult Szegedi Marton nyerte el efféle jótéményivel az diczeretet. Melly örökségképpen Kegyelmedre szállott diczeretet hirt nevet ez ideig öregbiteni igyekezett kegyelmedis, az *Kegyelmed attyafiaival Szegedi Mihallyal, és Szegedi Georgygel egyetemben*. Innet *vagyon*, hogy ez könyvnec elkeszítésereis kegyelmed nódított és egyebeketis jo példaadással ez munkánac megsegítésére intett, *nemes és beczületes házastarsával Echi Orsic aszszonnyal egyetemben*.

Tovabba szerető *Krausz Janos Uram* az kegyelmed diczeretes nevévelis, . . . akartam ez könyvet ékesíteni . . . En az én személyemre, az ked jótéményiért ez tisztességes emlekezettel akartam háláadosságra magamat köteleznem. Szinte ezen az oka Beczületes *Bédi Istvan Uram* és Tisztelendő *Böldre Mihaly Uram* az Kegyelmetec neveinec feljedzenec.”³

Szenci Molnár Albert tehát tizenkét ember nevét említi e nagyszombati körből. Nézzük meg egyenként milyen további adatokat kapcsolhatunk e nevekhez, illetve nem köthetünk-e további személyeket e mecénási körhöz?

Szenci Asztalos Andrászt nevezi meg az első helyen. Személyét Molnár Albert Naplójából és levelezéséből jól ismerjük.⁴ Az itt található adatok alapján művelődést pártoló tevékenységének négy egymástól el nem választható, de mégis jól elkülönülő területe van: 1. A könyvkiadás támogatása. 2. Külön területnek tartjuk, s ezt a későbbiekben részletesen meg is indokoljuk, Szenci Molnár Albert ezzel összefüggő személyes segítségét. 3. A nagyszombati eklézsia és iskola ügyeinek fölkarolása. 4. Külföldi akadémiákon tanuló diákok támogatása.

Vegyük sorra ezeket a területeket. Asztalos Andrásznak Szenci művei közül a Biblia-kiadások körül volt fontos szerepe. Mint Stoll Béla megállapította: Szenciék „egy olyan kiadvány megjelenését vették tervbe már 1603-ban, amelyben a Biblia után a zsoltárfordítás és a catechismus is napvilágot lát”.⁵ Asztalosnak e tervezgetésekben és a kiadvány megjelenésének előkészítésében való aktív részvételét tükrözi Taksonyi Péternek 1603. aug. 12-én Nagyszombatból Szencihez küldött levele:

„Cathecesis Palatina, ni mihi occurrisset olim typis evulgata, denuo erat vertenda per me, ob eorum, qui meae subsunt-ferulae commodum: eam tibi, si domini patroni consensu hoc tristi et plusquam lacrimabili saeculo de bibliis edendis accessisset, misurus eram, quos et voti compos factus fuisses et Germanicam bibliorum editionem imitari cupiens psalmos Lobwassericis melodiis ordinatus et indicem eo seduliori cura apposuissem.”⁶

Taksonyi tanulmányainak a költségeit viselő patrónus, akiről itt szó van, Asztalos volt.

1605 augusztusában még mindig e német Biblia magyarra fordítását tervezi Molnár, s ehhez Bocskayt szándékozik patrónusául megnyerni, mint

³ RMKT XVII/6 487. l.

⁴ *Szenczi Molnár Albert Naplója, Levelezése és Irományai*. Jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos. Budapest 1898. A továbbiakban: *NLI*.

⁵ RMKT XVII/6 402. l.

⁶ *NLI* 148. l. Idézi Stoll Béla is RMKT XVII/6 402. l.

Piscatorhoz ez év aug. 26-án küldött leveléből kitűnik. „Tanítványaim ... Este a tiédet [Biblia-fordításod] olvassák németül, a tanulságokkal ... Ha az Isten a mi Bocskaynk fejedelemségét megerősíti, és én szárnya alá húzódhatok, fordításukhoz hozzákezek.”⁷ „Molnár Albert később lemondott Johann Piscator német Biblia fordításának magyar nyelvű kiadásáról. Közrejátszhattak ebben a német fordítás körüli sajtóviták”⁸ is. A Biblia újabb kiadásáról azonban mégsem tett le Molnár, bár a kiszemelt nyomdász, a herborni Christophorus Corvinus [Raabe] vonakodott a kockázattól, hátha közben másutt is kinyomják a magyar Bibliát. Molnár ezért meggyőződött róla, hogy Magyarországon nem készül új Biblia-kiadás. Erről értesítette őt Miskolczi Csulyak István 1607. júl. 20-án:

„Az Bártfán elkezdett biblia nyomtatását félbel [!] hagyatták az nyomtatóval, mert igen kezdette ubiquitarius módra megvesztegetni és immár az papírosában borsot és egyéb ezféle marhát árulnak. Azért, ha Kegyelmed mostan kinyomtatná, nem lenne Kegyelmed munkája szidalmas.”¹⁰

A kiadvány végül is 1608-ban jelent meg Hanauban; címlapjának tanúsága szerint „Levinus Hulszius örökösinec költségével”¹¹, aki, úgy látszik, megfelelő hasznot remélhetett e kiadványból, erre utalnak Szenci következő szavai az előszóban:

„Ugyan ezen istenes ember volt indítója, az néhai Cosmographus es könyvaros Levinus Hulsziustul marat özvegy aszszonnac, hogy az, ez mi meguyított könyvünket költségével kinyomtatnatná, es az ő könyves bötyyából kiadna ... intec itt es kérec minden serény könyvárosokat, hogy ennac akarattya ellen ez mimunkankkal így ekesítettett könyvet, másutt ki ne nyomtassác, es az hasznot, a melyet innét az ő arvaival vár az igassag szerint, töle el ne fordítsác.”¹²

Fontos adalék ez a magyar könyvkiadás történetéhez is, hogy tizennyolc évvel a vizsolyi Biblia megjelenése után már hasznot lehetett várni egy újabb nagy példányszámú bibliakiadásból. S hogy Hulszius özvegye nem csalódott reményeiben, s várt hasznát valóban elnyerte, bizonyítja, hogy a hanaut négy évvel később Oppenheimben újabb kiadás követte. Ennek előszavában a következőket olvashatjuk:

„Mellynec a hivec között kedves voltát, nem czac hiv atyafiaknac hozzám irt levelekből érttettem, hanem innetis nyilván vöttem eszembe, hogy ez néhány esztendőben, az Hanóviában nyomtatott masfél ezer exemplar többire már mind eladatott.”¹³

⁷ Szenci Molnár Albert levele Johann Piscatorhoz 1605. aug. 26-án. Közli STOLL Béla in: *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-renaisszánsz*. Adattár XVII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez. 4. Összeállította CSANDA Sándor, KESERŐ Bálint. Szeged 1978. 263. l. (SZILÁGYI János György segítségével készített fordítás.)

⁸ VÁSÁRHELYI Judit: *Eszmei áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében*. Kandidátusi értekezés. 183. l. Kézirat. Ezúton is köszönöm Vásárhelyi Juditnak munkámhoz nyújtott értékes kiegészítéseit és segítségét.

⁹ Ezt tükrözi Matthias Martinusnak 1607. ápr. 21-én Molnárhoz írt levele. NLI 208. l.

¹⁰ NLI 212. l.

¹¹ *Szent Biblia az az; Istennec O es Uy Testamentomanac Prophetac es Apostoloc által megíratott Szent Könyvei ... Caroli Caspar Elöljáróbeszédével*. Ez Masodic Kinyomtatást Igazgatta néhol megis jobbította Szenci Molnár Albert. Hannóviában nyomtatott Halbejus Janos által, Levinus Hulszius örökösinec költségével. MDVIII. esztendőben.

¹² RMKT XVII/6 469–470. l.

¹³ *Szent Biblia ...* Szenci Molnár Albert által. Oppenheim 1612. Az idézetet lásd: RMKT XVII/6 482. l.

Annak ellenére, hogy e bibliakiadások végül is üzleti vállalkozásokként jelentek meg, Asztalos Andrásnak nemcsak elvi és közvetett, hanem gyakorlati anyagi támogatása is dokumentálható létrejöttükben: „Biblia quod attinet, sunt in itinere, quantum ex litteris domini patroni [Asztalos] intellexi, is enim l. Maii Viennam ea transmisit . . .”¹⁴ — írja Taksonyi Péter Molárnak 1602. jún. 22-én. Másutt maga Asztalos tudósít e felküldött Biblia pontos értékéről: „Az Visoli biblia, kit kegyelmed elkért volt az academia bibliothecájából, azt én küldtem volt föl: Farkas praedicatoré volt, per florenos 8 vettem volt meg az feleségétől. Adja Kegyelmed dominus Johannes P. Samaraeus kezéhez; had vegyék hasznát ők is, meddig ott fen lesznek Isten KeGYelmességéből.”¹⁵ Kétségtelen, hogy a fenti két idézet ugyanarra a Bibliapéldányra vonatkozik. A Bécsbe átküldött Bibliát ugyanis hamarosan kézhez kapta Taksonyi, aki azt hazatérte előtt az akkor éppen Heidelbergben tartózkodó Somosújfalvi Érsek Péternél hagyta. Érsek pedig az Academia Bibliothecájában deponálta Asztalos kérésére.¹⁶ Szenci Naplójában pedig 1606. december 6-án olvasható. „Biblia Ungarica ex academia bibliotheca Heidelbergensi ad me recepi.”¹⁷ Az oppenheimeri kiadás munkálataihoz ugyancsak küldött segítséget Asztalos: „Im az minemő könyvet kéretel Asztalos András uram által, im általküldöttem Szombathban az Novum Testamentumot. Azért arra kérlek, hogy küldj egy kicsin magyar bibliát, ha elvégezted” — írja Molnár Benedek 1608. aug. 18-án testvérének Molnár Albertnek.¹⁸ E Novum Testamentum minden bizonnyal Félegyházi Tamás verziója volt: „Az uy Testamentomot az Félegyházi Thamás versiojával haszonnal conferaltam.” — említi Molnár az 1612-es bibliakiadás előszavában.¹⁹

Asztalos bizonyos segédletek beszerzésével és elküldésével támogatta Molnár Bibliakiadásainak munkálataiban. Ez a támogatás, ha figyelembe vesszük az akkori könyvárakat (az említett vizsolyi Biblia 8 forintba került), anyagilag sem mondható csekélynek.

Asztalos különben is állandó figyelemmel kísérte Molnár tevékenységét. Ő is küldött tudósítást 1608 márciusában a Bártfán elkezdett Biblia-kiadásról, bár értesülése pontatlannak bizonyult.²⁰ De példányt kapott például Szenci magyar nyelvtanából és a Dictionariumból is.²¹ Egyéb irodalmi kérdésekre is ki-kitér leveleiben. Véleményt mond többek között Berger Illés verseiről és Illésházi nádor halálára írt beszédéről; máskor olyan tractátust kér Szencitől, amellyel megfelelhetnének Veresmarti Mihály, volt komjáti prédikátor kéte-

¹⁴ NLI 135. l.

¹⁵ NLI 312. l. Asztalos levele Molnárhoz Nagyszombatból 1609. máj. 8-án.

¹⁶ NLI 144. l. Érsek Péter levele Molnárhoz 1603. máj. 2-án.

¹⁷ NLI 46. l.

¹⁸ NLI 283. l.

¹⁹ RMKT XVII/6 482. l.

²⁰ „Az magyar bibliának kinyomatása felől azt írhatom KeGYelmednek, hogy immár ujonnan kinyomtatták Bártfán és el is végezték, de nem szinte oly kedvesen, mint az visoli nyomtatás vala.” Asztalos levele Molnárhoz 1608. márc. 6-án. = NLI 254. l. Molnár ekkorra már Miskolci Csulyaktól úgy értesült, hogy a bártfai nyomtatás félbe maradt. (l. feljebb.) Ez állítólagos bártfai kinyomtatásból példány nem maradt fenn csupán néhány töredékét őrizte meg a két háború között is a Sárospataki Református Kollégium könyvtára. Ez arra vall, hogy nem Asztalos, hanem Miskolci Csulyak tájékoztatása állja meg a helyét. Lásd még erről RMNY 951 (kéziratban).

²¹ NLI 254, 355. l.

lyeire.²² Arra vallanak ezek a jelek, hogy Asztalos megértette Molnár különleges szerepét a magyar művelődésben, könyvkiadásban. Annál is inkább ki kell ezt emelnünk, mert mint látni fogjuk, akadtak olyan patrónusai is Molnárnak, akik ezt a szerepét csak évekkel később ismerték fel. Ezzel magyarázható, hogy Asztalos minden különösebb konkrét cél nélkül is küldött néha Molnár számára kisebb-nagyobb adományokat. Szenci Naplója 1599. nov. 26-án említi az első ilyen esetet. Akkor még Samarjai Máté prédikátor ajánlásával ment Nagyszombatba: „ubi mihi Andreas Asztalos aureos 5 et reliqui fratres: Szegedi Márton, Bornemisza János, Somoginé et alii ferme sex flor. Ungaricos...”²³ 1609. aug. 4-én Asztalos Molnárhoz írt levelének postscriptumában jegyzi meg: „Im Kegyelmednek egy igen szép Matias király aranyat küldtem, ismét 25 pénzt, 15 oszporát, Kegyelmed némely barátinál kedveskedjék vele.”²⁴ 1610. febr. 20-án pedig újabb adományról tudósít Asztalos levele: „Im én is küldök kegyelmednek öt aranyat, kiket ezen levélbe takartam. Kegyelmed vegye jó néven most ez keveset.”

Asztalos a Molnárnak küldött segítségen kívül két diákot is a maga költségén taníttatott a heidelbergi egyetemen. Ezek közül az egyik, Taksonyi Rácz Péter 1600. nov. 26-án iratkozott²⁵ be és 1603. febr. 14-én indult haza.²⁶ Asztalosnak ajánlotta *De officio Christi* címmel 1602-ben megjelent egyetemi disputációját.²⁷ A másik, Samarjai Máté János 1609. máj. 30-án iratkozott be Heidelbergben az egyetemre;²⁸ s ő is ajánlott egy disszertációt patrónusának *De Sacra Scriptura* címmel 1610. jún. 16-án.²⁹ Alkalomadtán más diákok is kaptak segítséget Asztalostól: „Voltak házamnál az atyafiak, dominus Michael Szepsi és Michael Fokteoi. Az alámenetelben lettem segítséggel tehetőségem szerént” — írja Molnárnak 1609. nov. 28-án.³⁰ E két diák tehát hazafelé tartásban fordult meg Asztalosnál. Szepsi Láni Mihály 1607. aug. 5-től tanult Wittenbergben, majd 1608. febr. 27-től Marburgban.³¹ Foktői Szepsivel együtt tanult Marburgban, 1613-ban feltehetően Gönc környékén volt prédikátor.³²

Végül számot kell adnunk azokról az áldozatokról, amelyeket Asztalos a nagyszombati egyház és iskola érdekében hozott. Asztalos Andráséknak 1605-ben a korponai országgyűlés határozata alapján sikerült protestáns prédikátort bevinni Nagyszombatba Hollósi Márton személyében. A nagyszombati

²² Asztalos levele Molnárhoz 1610. febr. 20-án. NLI 338, 339 l. Veresmarti később át is tért a katolikus vallásra.

²³ NLI 27. l.

²⁴ NLI 319. l.

²⁵ *Die Matrikel der Universität Heidelberg von 1386 bis 1662*. Bearbeitet und herausgegeben von Gustav TOEPKE... Zweiter Theil... Heidelberg 1886. 206. l. (A továbbiakban: TOEPKE).

²⁶ NLI 144. l.

²⁷ Lásd: SZABÓ Károly—HELLEBRANT Árpád: *Régi magyar könyvtár*. 3. köt. Budapest 1898 993. sz. (A továbbiakban *RMK III*).

²⁸ Toepke 245. l.

²⁹ Megjelent: PAREUS, David: *Disputationum theologicarum... publice habitarum...* Heidelberg 1611 című művében 101—109. l.

³⁰ NLI 331. l.

³¹ Életrajzát lásd: ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon* 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette LADÁNYI Sándor. Budapest 1977, A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 597. l. (Továbbiakban ZOVÁNYI).

³² NLI 61. l.

protestáns egyház és iskola első éveinek történetét maga Asztalos foglalta össze a legtömörebben 1609. nov. 28-án Szencihez küldött levelében:

„Nilván is vagyon kegyelmednél, az ur Isten az ő szent ígéjének nyilván való hirdetését az háboru időben be hozta vala városunkban és Hollósi uram köztünk holtáig szolgálván az ecelesiában, többig három esztendőnél nagy szorgalmatossággal tanított, igazán eljárván az hivataljában minden félelem nélkül. Vele együtt dominus Suri collegája levén volt köztünk egy esztendeig. Dominus Petrus Taxoni az scholát esztendeig birta, ő utánna Thomas Patko Samareus közel 3 esztendeig. Voltak szép deáki gyülekezetünk közel százan az domesticusokkal egyetemben. Hollósit az ur elhíván közzülünk, dominus Georgius Rátkait hozók közinkben és Tomás Patkót ő helyette kelleték kibocsátnunk az deáki predicatorságra, Matheus Mackait hivatók és hozatánk az scholai tanításra Gyöngössül.

Ezenben piae memoriae Illiesházi urunk, ki az háborut leszállítá Magyarországbán és törökkel is frigyet szerze, az mennyei urtul elhivattaték az örökké való hazájában, mert míg élhete jó patrónussa lén az religiónak, adég békeségben oltalmazta bennönket. Halála után velem az érsek és pispekek és káptalan instigálásából az városbeli tanács ellenünk támadá és elsöben engemet elékapa, mivelhogy az én másik házamnál adtam volt az scholának és az scholamesternek szállást és helt. Ez dologért házamra külték és több marhámat vitettek el 250 forint érő marhámnál. Ezután két héttel ugymint 16. napján Octobernek hatalmasul reá külték predicatorunk házára, 4 tanácsbeli ember és fertalmesterek és drabantok jelen lévén, szekerekre portékáját felrakván, feleségestől gyermekestől kikül(d)ték, a város határából; azonképpen az scholamesterönket is. Ily nagy véletlen violentiát cselekedtek rajtunk. Most ország gyűlése vagyon Posomban, mely kezdetet 1. Novem. Immár az ország előtt vagyon dolgunk . . .”³³

Asztalosnak már a nagyszombati protestáns eklézsia és iskola létrehozásában is kulcsszerepe volt, s különösen az iskoláért már kezdetben hatalmas anyagi áldozatokat hozott. A városból kivitt prédikátor és iskolamester először Majtényban Échi Gáspárnál, Szegedi Gáspár sógoránál kapott szállást, majd Szegedi Gáspár adott nekik helyet egy, a városhoz közel eső pusztáján. Az országgyűlésen Szegedi Gáspár, Bédi Pál követek és a felkért ügyvéd Tarnóczy elérték, hogy a városnak december utolsó napjaiban vissza kellett fogadnia a prédikátort és az iskolamestert, Asztalos ezenkívül elkobzott „marháit” is visszakapta. A több mint százból megmaradt 11 tanuló pedig a nagyszombati polgárok vendégbarátságát élvezte ebben az időben. Az iskola minden bizonynyal hamarosan újból fellendült, hiszen Lengyel Miklós, Bornemisza János és Velechinus István néhány éven belül innen indultak külföldi tanulmányútra.³⁴

Asztalos András valószínűleg 1611-ben halt meg. 1610 végén, 1611 elején megszaporodnak Molnár levelezésében az Asztalos betegségről szóló híradások. Utoljára Szenczi Lukács említi őt 1611. aug. 28-án Nagy-Megyeren kelt levelében.³⁵ Hozzáfogható, polgári származású, áldozatos pártfogóját a magyar művelődés történetének nem ismerjük az ő korából; de a nagyszombati kör más tagjai is jelentős áldozatokat hoztak a művelődés előbbreviteléért.

³³ NLI 330. 1.

³⁴ Asztalos mecénási tevékenységét különösen a nagyszombati egyház és iskola ügyében játszott szerepét igen alaposan és részletesen tárgyalja IPOLYI Arnold: *Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái*. Budapest 1875, 262–290. l. Asztalosnak a nagyszombati iskola ügyében játszott szerepének vázolásában forrásunkul szolgált még: MAKAY Máté: *Memoriale rerum memorabilium annorum 1608, 1609*. In: NLI 463–467. l.; továbbá lásd még NLI 330, 335, 336, 339. l.; ZSILINSZKY Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*. Második kötet 1608–1647. Budapest 1891, 21–27. l.; LICHNER Pál: *Kivonat Nagyszombat városa jegyzőkönyvéből*. In: *Értesítő a pozsonyi ágostai hitvallású evangélium főiskoláról 1861–62-dik tanévben*. Pozsony 1862 19. l.

³⁵ NLI 370. 1.

Először Asztalos három vejét Paksi Jánost, Patai Jánost és Ványai Illést kell sorra vennünk, akik — mint már idéztük — ugyancsak „nagy hívességgel és szeretettel gazdalkodtanac” Szencinek és az övéinek Nagyszombatban.³⁶ Patai János nevét ezzel kapcsolatban kétszer említi Szenci naplója: 1614. dec. 12. „Tyrnaviam hic reliqui privignam Magdalenam, apud generem Andreae Asztalos piaae memoriae dominum Johannem Patai” 1615. ápr. 12-én érkezett vissza Szenci: „Szombatba az bódog emlékezetű Asztalos házához. Patai Jánoshoz.”³⁷ Huzamos ideig élvezte tehát Szenci családja a nagyszombatiak vendégszeretetét.

Patai és Paksi apósukhoz hasonlóan folytatták a peregrinus diákok támogatását. 1617. okt. 28-án elhangzott disputációjának ajánlásában Péli S. István mindkettőjüket említi Fekete Jakab nagyszombati polgárral együtt, mint fautorát.³⁸ Csuzi Cseh János Franeckerben tanuló diák pedig 1625. szept. 28-án ajánlja értekezését „Paksi Jánosnak a nagyszombati egyház oszlopának, mint pártfogójának...”³⁹ Péli S. István 1616. dec. 14-én iratkozott be a heidelbergi egyetemre.⁴⁰ 1617-ben kinyomtatott disputációjában Nemesnépi Dániel, komjáti papot nevezi meg patrónusaként. Az említett három nagyszombati polgáron kívül Csene Péter, Samarjai Patkó Tamás, Samarjai P. János, Pécsi Király Imre, Sára Pál papok, Maklári Péter lévai bonum provisor, valamint Horváth L. Péter komáromi polgár neve szerepel az ajánlásban. Péli S. István tanulmányának költségei tehát minden bizonnyal közadakozásból gyűltek össze, ebből vehették ki részüket Paksi és Patai. Nemesnépi szerepe pedig nyilván az volt, hogy javaslatot tett az egyházkerületnek az ösztöndíj felhasználójának személyére.

Paksi János neve a Postilla Sculteticán kívül Molnár két további kiadványában is szerepel, jelezve, hogy Szencinek nyújtott támogatása folyamatos lehetett. 1621-ben a Heidelbergben megjelent Imádságoskönyv előszavának végén köszönti őt Molnár, 1624-ben pedig az Institució kiadására adakozó polgárok között fordul elő a neve.⁴¹

Asztalos András és családja mellett a Szegedi családot említi kiemelt helyen a Postilla Scultetica ajánlása. Szegedi Gáspár méltó társa volt Asztalosnak, mecénási tevékenysége hasonlóan sokoldalú. Feleségével, Echi Orsikkal több kiadvány megjelenéséhez járultak hozzá. Nagyszombatban éppen Szegedi Gáspár vezette a gyűjtést az Institució költségeihez való hozzájárulásra, s ő maga és felesége is adakozott.⁴² További két mű ajánlása pedig Echi Orsolyához szól. 1621-ben neki és Lublai Krausz Jánosné Szegedi Annának dedikálta Molnár az Imádságoskönyvet. 1628-ban pedig Bernárd Máté nyomdász címezte Szegedinéhez Samarjai Máté János *Magyar Harmónia* című művének kiadását.⁴³

³⁶ RMKT XVII/6 487. l.

³⁷ NLI 65, 69. l.

³⁸ *Positiones theologicae de Jesu Christi mediatoris et servatoris nostri persona, officio et beneficiis* ... Heidelberg 1617 = RMK III 1200 a címlap hátán.

³⁹ Csúzi Cseh disputációjából ma nincs hozzáférhető példány, adatunk így Szabó Károly leírásából származik: RMK III 1375.

⁴⁰ Toepke 280. l.

⁴¹ A két említett mű: SZENCI MOLNÁR Albert: *Imádságos Könyvecske* ... Heidelberg 1621, RMK I 514 és *Az Keresztyéni Religiora es igaz Hítre valo Tanítás, mellyet Deakúl írt Calvinus Janos* ... *Magyar nyelvre fordított Molnár Albert* ... Hanoviában MDC XXIV. RMK I 540 Lásd még: NLI 289. l.; RMKT XVII/6 500. l.

⁴² RMKT XVII/6 500. l.

Részt vett Szegedi Gáspár Molnár személyes támogatásában is. 1615. ápr. 1-én vendégül látta Szencit.⁴³ Ugyanez év máj. 7-én pedig nagyobb összeget kölcsönzött számára: „Accepimus mutuo a domino Gasparo Szegedino Aureos Ung. 23, thaleros 2, denarios 47.”⁴⁴

A nagyszombati iskoláért szintén sokat tett Szegedi. Már korábban említettük, hogy szállást adott a városból elűzött diákoknak, és ő járt el az országgyűlésen ebben az ügyben.

1611-ben Kanizsai Pálfi János említi Szegedi Gáspárt, mint egyik pártfogóját.⁴⁵ 1613-ban pedig Ceglédi Szabó Pál emlékezik meg róla, mint mecénásáról.⁴⁶

Szegedi Gáspár után Szegedi uram apjának, Szegedi Mártonnak a neve következik a Postilla Scultetica ajánlásában. Sajnos róla igen kevés adattal rendelkezünk, Molnár azonban nyilván nemcsak udvariasságból említette nevét, hiszen Kanizsai Pálfi János 1610. máj. 5-én a heidelbergi egyetemen elhangzott előbb említett disputációjának ajánlása neki is szólt: „Dn. Martino Szegedi. . . civitatis Cassoviensis civi . . . Mecoenati studiorum meorum . . . ejusque filiis paterne vestigia fervide aemulantibus: Andreae Szegedi, civi eiusdem civitatis, Casparo Szegedi . . . civitatis Tynnaviensis civi, Gregorio Szegedi . . . civitatis Cassoviensis civi.”⁴⁷ Szegedi Mártont és Szegedi Andrást eddig mint nagyszombati tőzséreket ismerte a szakirodalom. Gazdagságukra jellemző, hogy a királyi kamarának is többször nyújtottak kölcsönt. 1579-ben Márton gyermekeivel, Mihállyal, Gáspárral, Annával és testvérével, Andrással együtt nemeslevelet kapott Rudolftól. „A család nyilván Nagyszombat városában emelkedett nemesi rangra. Gazdasági kapcsolatai miatt azonban a nemeslevél abaúji kihirdetésére is szükség volt.”⁴⁸ Meg kell még említenünk Szegedi Mártonnal kapcsolatban, hogy halála után özvegye Thuri Anna tovább ápolta a családi hagyományokat: Miskolczy Puah Pál 1625-ben őt nevezte meg külföldi tanulmányai mecénásaként.⁴⁹

Bár Szegedi Mártont Szenci és a nemeslevél nagyszombati illetékességűnek tartja, Kanizsai pedig kassai polgárként említi, nem látunk okot arra, hogy ne egy személyre vonatkoztassuk a különböző adatokat, mert az ismertetett tényekből világosan kitűnik, hogy a család tevékenysége mindkét városra kiterjedt, s úgy látszik Szegedi Márton idővel Kassára települhetett át.

Szegedi Márton fiai közül — Gáspáron kívül — Szenci Mihályt és Györgyöt említette, Kanizsai Pálfi Andrást és „Gregoriust”, aki bizonynyal azonos

⁴³ RMK I 514 és SAMARJAI Máté János: *Magyar Harmónia, azaz; Az augustana és helvetica confessio articulussinak egyező értelme*. Pápa 1628. = RMK I 573

⁴⁴ NLI 69. 70. l.

⁴⁵ De papae Romani pontificis maximi pseudo-ecclesia a Roberto Bellarmino descripta et de Christi pontificis magni vera Ecclesia in scripturis fundata. című disputációjának ajánlásában. Megjelent: Pareus, David: *Disputationum theologicarum publice . . . habitatum volumen unum* . . . Heidelberg 1611 361–387. l.

⁴⁶ *Theses theologicae de causa efficiente peccati* . . . Heidelberg, 1613 = RMK III 1123 című disputációjának ajánlásában.

⁴⁷ Lásd 45. számú jegyzet 361. l.

⁴⁸ BALINT Sándor: *Szeged reneszánsz kori műveltsége*. Budapest 1975, Akadémiai Kiadó 103. l. Ugyanitt más adatok is olvashatók, amelyek jellemzőek Szegedi Márton vagyoni helyzetére. A Szegedi családról általában lásd még: KERESKES György: *Nemes Almási István kassai kereskedő és bíró üzleti-, köz- és családi élete* Budapest 1902.

⁴⁹ MISKOLCZY Puah (Paulus): *Disputatio Theologica, de Ecclesia triumphante* . . . Frana-ker 1625 = RMK III 1378.

Györggyel, hiszen a Gregorius és Georgius nevet, nyilván a nagy alaki hasonlóság miatt gyakran összecserélték, noha az egyik inkább a magyar Gergelynek, a másik pedig inkább a magyar Györgynek felel meg.⁵⁰ A nemeslevél pedig mint említettük, Mihályt, Gáspárt és Annát tekinti testvéreknek. Ezen adatok alapján Mihályt, Gáspárt, Györgyöt és Annát feltétlen testvéreknek kell tartanunk. András Kanizsai szerint Gáspárék testvére, a nemeslevél szerint apjuknak, Mártonnak testvére. Nem zárható ki, hogy két András is volt a családban, annál is inkább, mivel Kanizsai ajánlása, amely 1610 májusában kelt, nem utal arra, hogy András már nem él, pedig Szegedi András 1609. okt. 18-án már nincs az élők sorában. Természetesen előfordulhat az is, hogy a Dunántúlról peregrinációra induló Kanizsai nem volt egészen pontosan tájékozódva a család Kassán élő tagjainak rokonsági viszonyairól, hiszen valószínű, nem is személyesen vette át tőlük a neki rendelt összeget, hanem az egyházkerület jelölte ki a már korábban összegyűlt pénz felhasználójául. Azonban akár egy Szegedi Andrásról van szó, akár pedig nagybátyról és unokaöccsről, mindenképpen a Szegedi család mecénási tevékenységét jellemzi Kanizsai pártfogása és az is, hogy Szegedi András 1609. okt. 18-án kelt végrendeletében jelentős összegeket hagyott egyházi és iskolai ügyekre: „Alvintzy Péter uramnak hagyok tíz arany forintot . . . Az oskolabeli magyar deákoknak az Tót deakokkal együtt — fl 20 d — Nimöt deákoknak — fl. 10 d — Az Németországban tanuló deákoknak hagyom Magocsy uram ő nagyságánál való adósságomat, éppen negyedfelszáz forintot. Ennek kiszörsését es ebben való dispensálását, hagyom Alvintzy Peteor uramra . . .”⁵¹

Szegedi András családja Szepsi Csombor Márton támogatásából is kivette a részét, hiszen nála lakott 1607-ben az Europica Varietas szerzője. Andrásnak pedig fia volt az az István, akihez, mások mellett, az Europica Varietas Angliáról írott fejezetének ajánlása szól. István 1619-ben community tag, 1621-ben úgy nevezett plébániatiszt, 1623-ban Almási Istvánnal együtt Bethlen nagyszombati országgyűlésének követe, 1624-ben gróftiszt. Éveken át szenátor. 1625. dec. 3-án kihirdetett végrendeletében Alvinci Péter és Velechinus István, kassai magyar papoknak „két hordó alföldi bort hagyott”, . . . „Ezekén kívül egy deákot az ki jó lenne, és az itt való ecclesiában jöendőben szolgálna, ha kivántatnék küldjek fel es aggianak tanulásának okáért ötszáz forintot.”⁵²

A következő testvér, Szegedi György, azonkívül, hogy Kanizsai fautora volt, Velechinus István mecénásaként is ismert.⁵³ Megemlítjük még, hogy Johannes Bocatius: Militia S. Georgii . . . Kassa 1612. c. művében „nobili ac egregio Dn. Georgio Zegedi negotiatori Cass. etc.” is címzett egy üdvözlő verset.⁵⁴

⁵⁰ Bakai Jacobides György vagy Gergely például Gregorius Bakai néven szerepel 1616-ban a heidelbergi egyetem anyakönyvében. 1627-ben viszont Georgio Baccai sárospataki paphoz ír üdvözlő verset JAKOBÆUS, Jakub: *Otii vernalis anni MDCXXVII. aegrisom-nia* . . . Kassa 1627 című művében.

⁵¹ *Szepsi Csombor Márton Összes Művei*. Sajtó alá rendezte Kovács Sándor Iván és KULCSÁR Péter. Budapest 1968, Akadémiai Kiadó 514. l. Kassai Levéltár AS Fasc. S. Szegedi Nr. 12.

⁵² A Szegediekről és Szepsi Csomborról lásd: *Szepsi Csombor Márton*; i. m.; WICH Béla: *Kassa története*. Budapest 1941. 50–51 és 88–89. l.

⁵³ VELECHINUS István: *Positiones theologicae de vera Christi Ecclesia et conciliis* . . . Heidelberg 1615 ajánlása = RMK III 1154. E műből ma hozzáférhető példány nincs, az adatot Szabó Károlytól idézzük.

⁵⁴ RMK II 346 7b fol.

Szegedi Mihályról, a híradások szerint legidősebb testvéréről még egy — számunkra érdekes — adat van a *Postilla Scultetica* ajánlásán kívül. Fabricius Georgius Secundus: *Festa festorum hoc est trium conionum in summis anni festivitatis*... Kassa 1611. című művét a kassai szenátoroknak, köztük Szegedi Mihálynak ajánlja.⁵⁵

Szegedi Anna, Lublai Krausz János felesége Nagyszombatban élt. Szenci Molnár kiadványai közül hozzájárult az 1621-ben megjelent Imádságoskönyv kiadásához és adakozott az Institúcióra is.⁵⁶ Hogy mecénási tevékenysége ennél hosszabb ideig tartó és kiterjedtebb lehetett, arról az tanúskodik, hogy 1643-ban Gyulafehérvárott nyomtatott halotti kártyájának Nagyszombatba küldéséről az egyházkerület legtekintélyesebb papjai intézkedtek;⁵⁷ mint arról a töredék hátán olvasható szöveg tanúskodik:

„Samaría — Tsütörtökinű. Eodem die accepi horis pomeridianis sequenti vero die Csütörtökino Nagy magyarinű transmissi. Jo. Szenci. Reverende Domine Pro Senior animus fuit Rdi Dmi Episcopi, ut recta Samariá Tyrnaviam ferret! [ferret?] verum [?vix] mutando animam prudentiae tuae Rventiae comisit: quoad fieri potest quam citissime Tyrnaviam ferat”.⁵⁸

A versek közül kiemeljük Bihari Ferenc egyik disztichonját:

„Grataque ei tribuat meritas Ecclesia laudes,
Verus et illustri luce vigebit honos.”

Szegedi Anna férjéről, a Szenci által ugyancsak említett Krausz Jánosról pedig megjegyezzük, hogy neve 1605. jún. 14-én szerepel a heidelbergi egyetem anyakönyvében,⁵⁹ tehát a hivatalt vállaló nemességnek ahhoz a köréhez tartozott, amely szükségesnek tekintette, hogy maga is megjárja a külföldet. Később Bocatius öhozá is több üdvözlő verset intézett.⁶⁰

Az Asztalos és Szegedi család tagjain kívül e mecénási kör tagjai közé számíthatjuk a következő nagyszombati polgárokat: A *Postilla Scultetica*-ban említett Debreceni Bédi Istvánt, aki az Institúcióra is adakozott,⁶¹ és Körösi Böldre Mihályt, továbbá Bornemisza Miklóst, aki a ráckevei tanács mellett Simándi Bodó Mihály pártfogója volt 1621-ben.⁶² Valamint Bornemisza Jánost, aki 1599. nov. 27-én Szegedi Mártonnal és Somogyinéval „ferme sex. flor. Ungaricos” ajándékozott Szencinek. 1611-ben márc. 8-án pedig Samarjai János említi Georg Remhez írott levelében: „Per te hospitem illum aureum, diu multumque desideratissimum excepimus gratissimum, missum nobis a generosis Andrea Asztalos et Johanne Bornemisza.”⁶³ Bornemisza János komoly

⁵⁵ RMK II 339. További adatok találhatók Szegedi Mihályról: SZEPSI CSOMBOR Márton: i. m. 468, 514. l., KEREKES György: *Nemes Almási István*... Bp. 1902 99—100, 138. l.

⁵⁶ RMK I 514 ajánlása és RMKT XVII/6 500. l.

⁵⁷ Az Egyetemi Könyvtárban őrzött „RMK II 88c” jelzetű töredéket ECSEDY Judit határozta meg: *A gyulafehérvári fejedelmi nyomda második korszaka (1637—1658) és utóélete* = in *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1978. Budapest 1980 294. l.

⁵⁸ Köszönöm CSONKA Ferenc tanár úrnak az olvasásban nyújtott segítséget.

⁵⁹ Toepke 282.

⁶⁰ *Hexasticha votiva*... Bártfa 1612 Országos Széchényi Könyvtár RMK II 345a B_{8b} fol.; *Militia vel ordo S. Johannis*... Kassa 1612, Országos Széchényi Könyvtár RMK II 346a; [BETHLEN Gábor: *Litterae Mandatoriae*... Lőcse 1620] Országos Széchényi Könyvtár RMK II. jelzet nélkül.

⁶¹ RMKT XVII/6 499. l.

⁶² SIMÁNDI B. Michael: *Theses theologicae de Coena Domini*... Heidelberg 1621 ajánlása RMK III 1331.

⁶³ NLI 27 és 368. l.

szolgáltatokat tehetett Bocskainak is, jelentős adományt nyert ugyanis tőle.⁶⁴ E Bornemisza Jánosnak fia lehetett az a Bornemisza János „kit az apja csak azért küldött oda be [Heidelbergbe], hogy mint a részegség fejéből úgy a nem régen bevett katolikus hit, feledkezés által kipárolkodjék szívéből.” A fiú 1610 júliusában iratkozott be Heidelbergben az egyetemre.⁶⁵ 1624-ben pedig az Institutióra is adakozott egy Bornemisza János nevű nagyszombati polgár, nem tudjuk apa⁶⁶ vagy fia volt-e. Fekete Jakab, ugyancsak nagyszombati polgár pedig Péli S. István egyik fautora volt 1617-ben.⁶⁷

Utoljára említjük Békési János nevét. Békési 1600. febr. 4-én a Napló bejegyzése szerint Siderius János commendálására „dedit 100 flor. Ung.” A *Psalterium Ungaricum* előszavában pedig a következőket olvashatjuk róla:

„Ez előtt annakokaért hét esztendővel, midőn Cassán én tölem Magyar könnyvet kért volna az tiszteletes Békési János, (ki az én tanuságomra, az Istentől néki engedet jókból, más fél száz forintot adott, kit megfizet Isten ő Knece.) mihelt följutottam Heidelbergában, menten Magyaról fordítotam az Daniel Tossanus doctor Vigasztaló könyvét: melylyet ő először Francia nyelven irt, osztán Németül fordított, es lelki Iscolának nevezőt. Mellyel én az meg mondot Cassai személynece akartam háláadó vóltomat megmutatni.”⁶⁸

Molnár később könyvet is küldött haza pártfogójának.⁶⁹

Idővel megromlott Molnár viszonya Sideriussal és Békésivel. Tulajdonképpen erre utalnak már a zsoltárkiadás előszavának előbb idézett mentegetődzés-számba menő részletei. A harag oka úgy látszik az volt, hogy Molnár nem tért haza külföldről a peregrináció szokásos időtartamának leteltével.⁷⁰ Sideriusék csak 1608-ban engesztelődtek meg. Miskolczi Csulyak István így ír Molnárnak júl. 17-én Tarcalról:

„Coram Domino Siderio et Patrono tuo Cassoviensi Bekesii de te saepe multa sum locutus, palpum non obrudam, de te meliori nota commendare nunquam desistam, etiamsi rumpatur invidia. Obicio multis zoilis tuis Calepinum tuum Ungarico-Latinum, pluribus Psalterium et hoc certe argumentum tui honesti nominis ita clarum est, ut vulgorum scommate fuscari nequeat.”⁷¹

Siderius megenyhüléséről tanúskodnak Szepsi Mihály 1608. jún. 21-én és Váradi Farkas Gergely 1608. jún. 26-án kelt levelei is.⁷² Békési idővel ugyancsak megbékélt. 1608. nov. 13-án értesíti Miskolczi Csulyak erről Molnárt: „Cum Bekesio fautore et patrono tuo hic nuper admodum multa de te contuli: mitior in dies fit. Vir ille bonus est et mihi plurimum favet.”⁷³ Siderius és Békési békü-

⁶⁴ „Abbatiam Setalkensem cuidam civi Tyrnaviensi Joanni Bornemissae dedit.” = Magyar Történelmi Okmánytár. A brüsszeli Országos Levéltárból... Harmadik kötet. 1553–1608. Pest 1859 205. l.

⁶⁵ TOEPKE 284. Veresmarti Mihály Megtérése históriája... Bevezetésül Veresmarti Mihály élete és munkái... írta IPOLYI Arnold. Budapest 1875 266. l.

⁶⁶ RMKT XVII/6 499. l.

⁶⁷ PELI S. István: *Positiones theologicae de Jesu Christi mediatoris et servatoris nostri persona, officio et beneficiis*... Heidelbergae 1617 RMK III 1200 ajánlása.

⁶⁸ RMKT XVII/6 14 l.

⁶⁹ PATHAI István: *Az sacramentumokról in genere*... [Sicz.] 1594 RMNY 731. Az Országos Széchényi Könyvtár őrzi azt a példányt, amelynek első kötés tábláján a következő felirat olvasható aranyozott betűkkel: „BEKESI JANOSNAK CASSARA KÜLDI ALBERTUS MOLNAR HEIDELBERGABOL”.

⁷⁰ Erről ír Molnárnak Megyeri János 1602. jan. 29-én NLI 128. l.

⁷¹ NLI 277. l.

⁷² NLI 271, 273.

⁷³ NLI 293.

lése tehát akkor következett be, mikor a szótár, a zsoltárfordítás és a Biblia-kiadás hatására ők is megértették azt, amit Asztalos már évekkel korábban látott, hogy Molnár különleges feladatokat teljesít a magyar művelődés és a hazai protestánság érdekében. Éppen e felismerés köti végül is Békésit e mecénási körhöz.

Miután kísérletet tettünk arra, hogy konkrétan, adatokkal rajzoljuk meg XVII. század eleji protestáns művelődési életünk egy darabjának társadalmi hátterét, működési mechanizmusát, megpróbáljuk néhány mondatban összegezni a felsorakoztatott adatokból levonható tanulságokat.

Számszerű összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a bemutatott 20 személy 10 komolyabb kiadvány vagy mű létrejöttében bábáskodott különböző mértékben, s kilenc egyetemi disputációt ajánlottak nekik az ő költségükön külföldön tanuló diákok, összesen 12-en. További két diák tanulmányainak költségeire pedig végrendeletben hagyatkoztak. Különös törődéssel támogatták Szenci Molnár Albertet. A hazai iskolákra való gondjukat pedig szintén végrendeletben tett hagyatékok és a nagyszombati iskola ügyének felkarolása jelzi.

Tekintsük át mindezeket az adatokat táblázatban is:

	Asztalos András	Szegedi Márton és Thuri Anna	Paksi János Patali János Ványai Illés	Szegedi Gáspár és Echi Orsolya
Szenci Molnár támogatása	5 arany + 1 Mátyás arany + 25 pénz 15 oszpora + 5 arany		1614. dec. 12-től 1615. ápr. 12-ig eltartják Szenci családját.	Alkalmi vendéglátása Szencinek. 23 magyar aranyra, 2 tallérra és 47 dénár- ra rúgó kölcsön.
Nagyobb vallásos mű- vek támogatása	RMK I 411–412 RMK I 434–435		RMK I 514 RMK I 540	RMK I 475 RMK I 514 RMK I 540 RMK I 573
Támogatott diákok	Taksonyi R. Péter Samarjai János Szepli Mihály Foktői János	Kanizsai Pálfi János Miskolci Puah Pál	Péli S. István Csuzi Cseh János	Czeplédi Szabó Pál Kanizsai Pálfi János
Nekik ajánlott disz- sertáció	RMK III 993 Samarjai J.: De sacra Scriptura Heidel- berg 1610	RMK III 1378 Kanizsai P. J.: De papae... et de Christi... ecclesia Heidelberg 1610	RMK III 1200 RMK III 1375	RMK III 1123 Kanizsai P. J.: De papae et de Christi ecclesia Heidelberg 1610
Egyéb	Épületet ad a nagy- szombati iskolá- nak. Szállást és el- látást az iskola- mesternek és né- hány diáknak. 250 Ft büntetést fizet ezért.			Szállást adnak az elfűzött nagyszom- bati diákoknak. Az országgyűlésen képviseli a nagy- szombati iskola ügyét.

A fenti, részben rokoni szálakkal összekötött, részben földrajzilag összetartozó mecénási kör tevékenységét körülbelül 1600-tól 1624–25-ig kísérhettük figyelemmel, akkor is, ha a rendelkezésünkre álló adatok nyilvánvalóan töredékesek. Megállapíthattuk, hogy ha nem is egymással összehangoltan, de azonos elvek szerint és meglehetősen tudatossággal támogatják a könyvkiadást és iskolázást. Példájukon jól megfigyelhető a királyi Magyarország polgárságának kultúrapártoló tevékenysége, s bizonyos mértékig művelődési igényeiket is tükrözik az ismertetett adatok. Két egymást váltó nemzedéket méltat Szenci a *Postilla Scultetica* előszavában: Asztalos András és Szegedi Márton idősebb nemzedék-

két, amely a század első évtizedeiben tevékenykedik, s mecénási működését főleg a Bocskai-féle mozgalom idején, illetve az azt követő években fejti ki, éppen Bocskai mozgalmának eredményeire támaszkodva. A második nemzedék tevékenysége pedig nagyjából Bethlen Habsburg-ellenes mozgalmainak idejére tehető. Nem véletlen, hogy e szakasz nyitányát a Scultetus prédikációinak kinyomtatásához nyújtott segítség jelzi. Scultetus ugyanis hamarosan mint V. Frigyes, cseh király prágai udvari prédikátora tűnik fel. Bátran állíthatjuk ezért, hogy ezek a kassai és nagyszombati polgárok egyik főtámaszát, bázisát jelentették Magyarországon Bethlen Habsburg-ellenes mozgalmainak. Bizonyítékul úgy véljük, elég a Szegedi családnak Kassán Bethlen hadai előtti meghódolásában vitt szerepére utalnunk.

Azok közül a diákok közül, akik e polgárok költségén tanultak, később többen komoly szerepet játszottak az egyházi életben. Samarjai János, Kanizsai Pálfi János, Ceglédi Szabó Pál, Simándi Bodó Mihály később, mint superintendensek (püspökök) tűnnek fel, Szepsi Mihály pedig, mint abaúj-tornai esperes hasonló jogkörrel rendelkezik. E személyek később maguk intézkednek olyan polgári adományoknak a felhasználásáról, amelynek segítségével korábban maguk is megjárhatták a külföldet. Mindez jól mutatja e polgári

Szegedi András Szegedi Mihály Szegedi György Szegedi István	Szegedi Anna és Krausz János	Bornemisza János Fekete Jakab (Somogyiné)	Debreczeni Bédi Ist- ván Kőrösi Böldre János Bornemisza Miklós	Békési János
		1599-ben 6 arany		150 florenus
RMK I 475 RMK II 339 RMK I 500	RMK I 514 RMK I 540 Szegedi A. halotti versei	RMK I 540	RMK I 475 RMK I 540	Kéziratos Tossanus fordítás
Kanizsai Pálfi János Velechinus István + 450 Ft hagyaték + 500 Ft hagyaték	Krausz János maga tanult Heidelbergben	ifj. Bornemisza János Samarjai János Péli S. István	Simándi Bodó Mihály	
RMK III 1154			RMK III 1331	
A kassai iskolára 30 fl. hagyaték. Alvinci Péternek 10 arany, Velechinus Istvánnak 2 hordó bor. Bocattius üdvözlő ver- se Sz. Györgyhöz	Bocattius 3 üdvözlő verse Krauszhoz	Bornemisza J. Boes- kaitól birtokado- mányt nyert.		

réteg és a helvétirányú protestáns egyház érdekeinek összefonódását, s azt, hogy a polgárságnak e kereskedő rétege elsősorban a református egyháztól várta művelődési igényei kielégítését is.

Ha e mecénási kör által támogatott műveken tekintünk végig, hasonlólt tapasztalunk, feltűnő, hogy kivétel nélkül a református egyházi életet szolgáló vagy tanító, illetve kegyességi munkák. Különösen meggondolandó, hogy az elsősorban támogatott Szenci Molnár Albertnek is csak a protestáns szempontból jelentős művei találhatók meg táblázatunkban, s a tudós humanista művek külföldi pártfogók költségén látnak napvilágot. Két dologra következtethetünk ebből: egyrészt arra, hogy Szenci e műveket nem tudta volna e polgári kör támogatása nélkül létrehozni, másrészt, hogy e körnek kifejezetten erre volt igénye, ezért volt hajlandó áldozni. Ez az áldozatosság

feltétlen elismerésre késztet, hiszen fontos és értékes munkákról van szó szinte valamennyi esetben, s a hozott anyagi áldozatok e réteg erős felelősségtudatára és önzetlenségére vallanak.

A támogatott művek féloldalassága, s az a körülmény, hogy tevékenységük fellendülő szakaszai elég szorosan a Bocskai- és Bethlen-féle mozgalmakhoz köthetők, viszont e réteg ellentmondásos helyzetére utalnak. Európa szerencsésebb tájain ebben az időszakban az abszolút monarchiák legfőbb anyagi erejét éppen a polgárság adja, nálunk éppen a tulajdonképpeni királyi hatalom gyöngülő szakaszaiban, a feudális rendek oldalán nyílnak számukra némileg nagyobb lehetőségek, s csak akkor mikor legalább távolról fel-felcsillan az egységes nemzeti királyság lehetősége.

HELTAI, JÁNOS

Ein bürgerlicher Kreis zur Förderung der Kultur am Anfang des 17. Jahrhunderts

Sein im Jahre 1617 herausgegebenes Werk, *Postilla Scultetica*, widmete Albert Szenci Molnár einer solchen Gruppe der Tyrnauer Bürger, deren Glieder immer bereit waren zur Herausgabe des Buches auch Opfer zu bringen. Auf Grund des Textes der Widmung kann man versuchen die konkrete Tätigkeit einer die Kultur unterstützenden Gruppe in Nordwestungarn (zu Nagyszombat, heute Trnava) am Anfang des 17. Jahrhunderts vorzustellen. Darum führt der Verfasser in seiner Studie der Reihe nach die in der Widmung erwähnten zwölf Personen auf. Unter ihnen spielte András Asztalos eine hervorragende Rolle, der von Szenci als erster unter den Mäzenen erwähnt wurde; er unterstützte die Bücherausgabe, er half auch den Schriftstellern selbst, er nahm sich der Sachen der Tyrnauer reformierten Kirche und Schule an und unterstützte die an ausländischen Akademien lernenden Studenten. Ein würdiger Geselle Asztalos's war Gáspár Szegedi, der mit seiner Frau zur Herausgabe mehrerer Publikationen seinen Beitrag leistete. Nebst ihnen ist noch die Mäzenrolle seines Vaters, des reichen Kaufmanns von Tyrnau und Kaschau erwähnenswert, Szenci würdigte aber auch die Rolle seiner Söhne, Gáspár, Mihály und György. András Szegedi's Familie nahm auch an der Unterstützung des Márton Szepsi Csombor ihren Anteil; unter den Gliedern der Familie war noch Anna Szegedi als Mäzen tätig. Ausser diesen zwei Familien waren auch andere Tyrnauer Bürger zu den Gliedern dieses Mäzenerkreises zu rechnen. Die Studie beobachtet die Tätigkeit des Kreises von 1600 bis 1625. Seine Glieder unterstützten, auch wenn nicht immer harmonisch, aber nach identischen Prinzipien die reformierte geistliche Buchausgabe und Schulung, und gewährten eine besonders bedeutende Unterstützung einem der hervorragendsten ungarischen Schriftsteller der Epoche, Albert Szenci Molnár.